

Enver Halilović

Otvoreno civilno društvo i američka izuzetnost

Uvod

Uspon i pad nacije je misterija koju odavno ispituju filozofi i historičari¹. Ovo pitanje izaziva filozofe i historičare kroz cijelu historiju ideja, od najstarijih pokušaja objašnjenja društva i njegovih promjena pa sve do danas. Ono ne samo da ne gubi aktualnost s protokom vremena, već mu protok vremena daje veću snagu i značaj. Zato o njemu ne govore samo naši savremenici već i naši davni prethodnici; o njemu ne govore samo Fouquolt i Leotard već i Platon, Aristotel, Ibn Haldun, Hegel, Marx itd. Za Hegela npr. historija je izraz zbivanja duha. Sve što je historijsko jest duhovno. Historija, bilo čega i bilo koja, jest historija duha. Za Wagnera historija je drama izazova i odgovora na izazove. Za Arnolda Toynbea historija je čišćenje i herojstvo.

Historija je puna priča o velikim carstvima, od bliskoistočne imperije Assiria, preko rimske, španske i portugalske, pa do britanske imperije, najbliže našem vremenu. U četrnaestom stoljeću Ibn Haldun, u poznatom djelu Muquadimma prvi je dao jedno cjelovito shvatanje, jednu cjelovitu filozofiju historije. Prema njemu, grub ili snažan barbarizam ruši centre civilizacije. Djeca generacije koja ruši, konsolidiraju dobiti svojih očeva, podižu gradove i palate. Djeca ove djece postaju mehka i pitoma. Odrastaju i odgajaju se u udobnim, blagim i pitomim civilizacijskim uvjetima. Ona su popustljiva i nesposobna za otpor novim upadima i barbarima.

Prema Haldunovom shvaćanju historije zauzimani su različiti stavovi, bilo je različitih odnosa. Neki su ga prihvaćali, neki dopunjavali, a neki i odbacivali. Tokom historije i historije filozofije nastala su i druga brojna

---

¹ Vidi: Daniel Bell, *The Essential Civil Society Reader*, Rowman: Littefield Publishers, 2000.

---

objašnjenja i razumijevanja historije. Haldunovo shvaćanje historije možda je tačno, ali ono traži objašnjenje.

Brooks Adams, historičar velikih ambicija, brat Henrya Adamsa, početkom dvadesetog stoljeća likovao je nad činjenicom da su SAD zamijenile Veliku Britaniju i preuzele centar historijske pozornice. Kriterij njegovog ustanovljenja da su SAD postale centar historijske pozornice nije mu bila vojna moć, već industrijska proizvodnja. Proizvodnja željeza postavila je tu zemlju na čelo najmoćnijih nacija na svijetu. Posjedovanje i kontrola strateških metala i minerala, kombinirana sa energijom i nacionalnom voljom, bile su osnove izrastanja SAD u najmoćniju naciju na svijetu. U djelu «The New Empair»² (1902.) Brooks Adams je likovao nad, kako on kaže, greškom Velike Britanije što je svoje izvore crpila i potrošila, te tako dala priliku SAD da zauzmu njeno mjesto.

Iako nijedna teorija nije u potpunosti upotrebljiva, nije sveobuhvatna, ipak ove dvije teorije treba uzeti ozbiljno. U Americi se uvijek vjerovalo u njenu izuzetnost. Sve, pa i ove dvije spomenute teorije, uzimaju se u obzir, ali Amerika i njeni građani, a u posljednje vrijeme i drugi, vjeruju u američku izuzetnost, u Ameriku kao izuzetak. Od nastanka Amerike Amerikanci vjeruju da je sudbina odredila njihovu zemlju drugačijom od ostalih. SAD su, u smislu Lincolnovе poznate izreke: «an almost chosen nation».

Amerika je postala svjetska sila nakon Drugog svjetskog rata i time definirala dvadeseto stoljeće kao «američko stoljeće». Dvadeseto stoljeće je prošlo, a Amerika je zadržala vodeću svjetsku poziciju. Postavlja se pitanje kako iz objašnjenja te činjenice isključiti teoriju «američke izuzetnosti».

Uspón i pad, jedinstvo, izuzetnost

Izgleđaju mi veoma bitna tri različita historijska pitanja na koja usmjeravam vašu i svoju pažnju.

Prvo, najspektakularnije pitanje u filozofiji historije i u historiji kao znanosti jest *uspon i pad imperija*. U ovom konkretnom slučaju pitanje se odnosi na mogućnost njegove primjene na SAD. Prije gotovo dvadeset godina ekonomski historičar Charles P. Kindleberger³ predvidio je da će za

---

² Brooks Adams, *The New Empair*, New York, London: The MacMillan Company, 1902.

³ Charles P. Kindleberger, *America in the world economy*, New York: Foreign Policy Association, 1977.

---

nekoliko godina nastupiti «američki klimaks», zasnivajući svoje predviđanje na činjenici da su SAD izgubile vodeću ulogu u ekonomiji i tehnologiji. Krajem devedesetih godina dvadesetog stoljeća pojavilo se nekoliko knjiga koje naglašavaju američko opadanje u proizvodnji. To naglašavaju, između ostalih, Walter Russell Mead u djelu «Mortal Splendor»⁴, David P.Calleo u djelu «Beyond American Hegemony»⁵, Paul Kennedy⁶, upozoravajući na enormne vojne troškove i male investicije u proizvodnji, što će proizvesti unutrašnje proturječnosti u SAD, koje su oborile Francusku, Španiju i Ujedinjeno Kraljevstvo.

Mnogo je razloga zbog kojih treba biti zahvalan autorima ovih knjiga, kao što je i mnogo razloga za sumnju u njihovu tendenciju. Samuel Huntington⁷ tvrdi da su SAD od 1950. pa do 1988. imale pet padova. Po njemu, uzimajući u obzir neke izuzetke, pisci koji ističu ekonomsko opadanje SAD u naznačenom periodu ne elaboriraju propozicije prisutne u zavisnim i nezavisnim varijablama ekonomske procjene.

Seymour Martin Lipset, povodom Huntingtonovog prigovora tvrdnjama o padu SAD, primijetio je da postoji previše varijabli, a premalo slučajeva. Često je nejasno i vrlo teško odrediti, locirati vrijeme i središnje tačke promjene, vrijeme kad je započelo opadanje razlike tehnološke i sveukupne privredne moći SAD u odnosu na druge zemlje. Postoji više pokušaja da se odredi vrijeme i razlozi stagnacije razvoja SAD u odnosu na druge zemlje, počev od Henry Adamsa do Derek de Sollaa Pricea⁸. Nažalost, pokazatelji se ne mogu odrediti precizno. Ocjena pokazatelja nacionalnog ekonomskog opadanja se, isto tako, veoma komplicira činjenicom da su pojmovi sve manje i manje relevantne jedinice analize različitih struktura društva, npr. integralnih internacionalnih tržišta kapitala. U kulturi, isto tako, primjećujemo da je u porastu sinkretizam, u kojem masovna komunikacija i masovna tržišta oblikuju omiljenu, popularnu kulturu, posebno kulturu mladih. Ekonomske i društvene sile slabe nacionalne granice, pa postaje nejasno šta se podrazumijeva pod «usponom i padom» nacije ili nacionalne

---

⁴ Mead, Walter Russell, *Mortal Splendor: the American empire in transition*, Boston: Houghton Mifflin, 1987.

⁵ Calleo, David P., *Beyond American hegemony: the future of the Western Alliance*, New York: Basic Books, 1987.

⁶ Kennedy, Paul M., *The Rise and Fall of the Great Powers: economic change and military conflict from 1500 to 2000*, New York: Random House, 1987.

⁷ Samuel Huntington, *Understanding political development: an analytical study*, Boston: Little, Brown, 1987.

⁸ Derek de Solla Price, *The Antikythera mechanism: a calendar computer from ca 80 B.C.*, New York: Science History Publications, 1975.

---

imperije, posebno ako ona ima svoje investicije i kapacitete izvan svojih granica.

Drugo, sasvim različito, ali vrlo značajno pitanje je pitanje ***nacionalnog jedinstva i kulture svake nacije***. Psiholog na Harvardu Henry A. Murray, parafrazirajući Hegela, primijetio je da je svako od nas na neki način sličan svakom i da na neki način nije sličan nikom. Mnoga društva slična su međusobno po svojoj biti, demokratska su društva društva slobodnog tržišta. Svako društvo ima ideosinkretičku historiju, koju oblikuju topografija i lokacija, tradicija i kultura, teško definirani duh, koji čini njegovu kulturu i narod različitim. Ovaj ideosinkretički okvir društva, koji se naziva nacionalnim stilom, često je najvažnija karakteristika koju moramo identificirati da bismo razumjeli historiju, politiku i karakteristike zemlje. Ali, jedinstvo SAD nije «iznimka». Sve zemlje imaju neki obim jedinstva na ovaj ili onaj način.

Treće pitanje američke historije i stvarnosti danas je pitanje koje značajan broj američkih mislilaca, raznih provenijencija, nazivaju «američka izuzetnost». Američka ideja «izuzetnosti Amerike» upotrebljava se da bi se opisala američka historija i instutucije. Ona ne pretpostavlja da SAD nisu slične drugim nacijama u biološkom, rasističkom smislu, već da su imune na društvene bolesti koje su napadale velike imperije u prošlosti. To je ***nacija oslobođena od «društvenih pravila» razvoja koja su slijedile sve druge nacije***.

Odsustvo socijalizma

Za intelektualce, posebno radikale, koji vide sebe kao nosioce, uzore i zaštitnike intelektualnog standarda, kao nosioce standarda intelektualne klase, tema «američka izuzetnost» prepliće se s pitanjem koje je prvi postavio Werner Sombart 1906. Pitanje koje je postavio Sombart (1863-1941) bilo je: «Zašto u Americi nema socijalizma»? Godine 1896., kad je Sombart bio profesor u Brislu, objavio je malu knjižicu, zasnovanu na njegovih osam predavanja, pod nazivom «Socialism and Social Movement in the 19th Century»⁹. Pod društvenim pokretom on podrazumijeva

---

⁹ Sombart Werner, *Socialism and the Social Movement in the 19th Century*, na engleski preveo: Anson Atterbury; Uvod napisao: John B. Clark, Chicago, ILL., Charles H. Kerr, 1902. Sombart Werner, *Why Is there No Socialism in United State?*; na engleski preveli: Patricia M. Hocking i C.T. Husbands; uvod napisao C.T. Husbands; uvod: Michael Harrington, White Plains, New York: International Arts and Science Press, 1976.

---

isključivo socijalistički pokret. Ako je socijalizam bio nužan evolutivni izlaz kapitalističkog razvoja, socijalistički pokret se uvukao u bit kapitalizma i rezultat je nužne klasne podjele društva. Knjiga daje pregled brojnih i raznovrsnih mislilaca, posebno Marxove misli, ali se bavi, isto tako, historijom radničke klase, njenim širenjem i pokretima u Engleskoj, Francuskoj i Njemačkoj. Profesor političke ekonomije na Columbia univerzitetu, John Bates Clark u uvodu američkom izdanju spomenute Sombartove knjige, nekoliko godina kasnije, napisao je, između ostalog, da se struktura industrijskog svijeta promijenila i da socijalizam zato neće nikad biti stvarnost SAD. Velike ustanove uništile su one male i stvorile su jedna s drugom federaciju. Mašinerija proizvodi gotovo sve vrste dobara i ne postoji više mjesta za srednju klasu koja je uvela socijalizam, jer ne postoji mjesta za zapovijedanje radniku, što je bio posao srednje klase. Industrijska proizvodnja u svom pomolu proizvela je i izbrisala takmičenje i takmičare. Nama, kaže Clark, treba dograditi doktrinarnu osnovu poimanja društvene evolucije, koja se odvija. Osnova doktrine data je u djelima Marxa. Internacionalizam je put ovog savremenog pokreta. Potrebno je da težnja čovjeka svih nacija ima i postiže zajedničke ciljeve.

Spomenuta Sombartova knjiga imala je neviđenu popularnost i uspjeh. Za pet godina imala je četiri izdanja u Njemačkoj i prevedena je na jedanaest jezika. Kada se u Njemačkoj pojavilo peto izdanje (1905.), tada je bila prevedena na sedamnaest jezika, uključujući i japanski. Generalna tema knjige sumirana je u naslovu poglavlja: «The Tendency to Uniformity». Po njemu, socijalistički društveni pokret je nezaustavljiv i nužan. Zagonetna je bila samo Amerika.

Tokom 1905. Sombart je, kao profesor u Berlinu, napisao veliki broj eseja u «Archiv für Socialwissenschaft und Sozialpolitik», koje je posvetio SAD. Jedan od urednika ovog časopisa bio je i Max Weber. Sljedeće godine eseji su publicirani kao knjiga u Njemačkoj. Iste godine knjiga je prevedena na engleski, pod naslovom: »Why Is There No Socialism in The United State?»¹⁰ To je bila zagonetka, na koju je trebalo odgovoriti, jer Sombart je smatrao da će se socijalizam razviti u SAD zato što je socijalizam nužan ishod kapitalizma. Po njemu, SAD su zemlja u kojoj je model Marxove teorije društvenog razvoja najpotpunije ispunjen, jer je koncentracija kapitala dostigla takav stupanj da je konačna kataklizma kapitalističkog svijeta sasvim blizu, tako reći, samo što nije. Pitanje koje traži odgovor je: zašto u SAD nije bilo socijalizma? Zašto je socijalizam bio malo prisutan kod

---

¹⁰ Sombart Werner, Why Is there No Socialism in United State?; na engleski preveli: Patricia M. Hocking i C.T. Husbands; uvod napisao C.T. Husbands; uvod: Michael Harrington, White Plains, New York: International Arts and Science Press, 1976.

---

radničke klase Amerike? Na ovo pitanje Sombart nije mogao da nade bolji odgovor nego da su kapitalisti «kupili» radnike u Americi.

Zabavna Sombartova knjiga bila je pripremljena za serijalno objavljivanje u «International Socialist Review», teorijskom časopisu Socijalističke partije Amerike. Međutim, kad se pojavio drugi članak, knjiga je već bila objavljena na engleskom, tako da je bilo besmisleno objavljivati je i u časopisu. Časopis je brzo potom prestao izlaziti.

Slabosti socijalističkih očekivanja, predviđanja i nadanja danas su očigledna. U Uvodu Kapitala Marx je napisao da je pronašao, koristeći Newtonovu terminologiju, «zakone kretanja kapitalizma», koji se mogu primijeniti ne samo u Engleskoj već na cijelo kapitalističko društvo. Sombart je, slijedeći Marxa, vjerovao da ekonomski odnosi oblikuju političke i druge odnose kapitalističkog društva i da neizbježna klasna podjela vodi polarizaciji u društvu. U retoričkom zamahu on je predvidio veliki historijski proces nastupanja socijalizma kao «planinske riječne bujice koja nosi sve pred sobom». Danas kada se čita i razmišlja o Sombartovoj knjizi «Zašto nema socijalizma u SAD» odgovor je više nego očit: socijalizma nije bilo u Americi zato što nije bio nužna, neizbježna historijska pojava.

Racionalizacija i sekularizacija

Brojna i raznovrsna pitanja sadržana u konceptu američke «izuzetnosti» izrastaju iz Max Weberovog tumačenja odnosa između religije i ekonomskog razvoja. U djelu «Protestantska etika i duh kapitalizma»¹¹⁹ Weber je iznio dokaz da je Kalvinistički protestantizam bio nužan uvjet za razvoj modernog kapitalizma zato što su im zajednički racionalni principi. Njihova «srodnost» uvjetovala je to da su jedno drugo jačali. Calvinizam podstiče metodičan rad, marljivost, trezvenost i štedljivost. On osigurava legitimnost profita i težnje za profitom. Calvinizam daje legitimnost uspjesima u radu više nego uspjesima u ratu, politici ili drugim ovozemaljskim pobožnostima. Ali, Weber isto tako dokazuje da će daljnja racionalizacija društva kulminirati u širenju sekularnog, «razočaranog» pogleda na svijet. Mnoga evropska društva danas, posebno Ujedinjeno Kraljevstvo i Švedska, postala su uveliko «sekularna», tako da je prisustvo crkve nisko, a teološka pitanja su vrlo malo prisutna u intelektualnom i kulturnom životu.

---

¹¹ Max Weber, Protestantska etika i duh kapitalizma, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1989.

Ono što se može kazati o SAD jeste da industrijalizacija ide nezaustavljivo u pragmatičkom smislu, u vulgarnom smislu značenja ove riječi, a ne u onom smislu u kojem ovaj pojam upotrebljavaju John Dewey ili Wiliam James. Ovdje talasaju evangelistički pokreti; religijska pitanja još ozbiljno zanimaju intelektualce; intelektualci se bave raznim aspektima religije; religijski pokreti često vode komunitarne i druge neutilitarne aktivnosti. Postavlja se pitanje: je li primjer američke «izuzetnosti» devijacija «sociološkog zakona» sekularizacije? Većina teoretičara na ovo pitanje odgovara negativno. U Americi je religija veoma značajna i veoma prisutna. Izraz sekularizacija ne izražava uvijek raznovrsnost društvenih procesa. Ovim terminom izražavaju se dva veoma različita procesa: individualne promjene, uključujući opadanje autoriteta religije u sekularnim stvarima i vjera promjenljive prirode. Ova dva procesa sekularizacije nisu izomorfna, pa čak nisu ni jako povezana. Religijska vjerovanja nisu efemerna refleksija društvenih struktura, niti je racionalna samosvijest izbrisala vjeroispovijesti.

Veoma veliki broj mislilaca prosvjetiteljstva, od Voltairea do Marxa, mislili su da će religija nestati u dvadesetom stoljeću. Oni su shvatali religiju kao fetišizam, animizam, praznovjerje i tome slično. Smatrali su da je religija «djetinjstvo» ljudske rase, koju će zamijeniti razum kad ljudska rasa prođe taj period, nadraste taj svoj uzrast, kad ljudska vrsta sazri. Vjerovali su da će nauka sa svojom spoznajom svijeta, skidajući veo sa egzaktnih zakona svijeta i njegovih pojedinih dijelova i praktičnim ponašanjem, kao što je inženjstvo ili ekonomija, otkriti objektivne odnose između ljudi i stvari i tako eliminirati osnove «magijskih vjerovanja». Ali, oni su potpuno pogrešno shvatili prirodu religijskih vjerovanja smatrajući da ona treba da dade «odgovor» na paradokse i apsurdne života; da osigura značajna značenja u simboličnom obliku životnih situacija; da osigura konkretne odgovore na egzistencijalne neprilike, kao što su smrt i tragedija, s kojima se suočava svaka individua pojedinačno.

Religijska vjerovanja padaju i rastu raznovrsno u različitim kulturama i različitim vremenima. Nema jednosmjernog kolosijeka sekularizacije. Ona je raznovrsna u različitim religijskim iskustvima. Čak i u Evropi opstao je jak interes za religijom među piscima i intelektualcima, iako je opao utjecaj tradicionalnih crkava. Ova ista tendencija pojavljuje se danas i na prostoru bivšeg Sovjetskog Saveza.

Veoma važan oslonac američke doktrine o «izuzetnosti Amerike» brojni američki teoretičari izvode iz uvjerenja osnivača Amerike da ova nacija providenjem ima *poslanstvo slobodi i individualnim svetkovinama* utemeljenja novog i boljeg svijeta. Osnivači Amerike vjerovali su da će Amerika izbjeći dekadencije i degeneracije prethodnih republika zato što će ova nova nacija biti moralno superiornija od bilo koje koja je postojala prije,

---

---

jer je njen *politički poredak moralno utemeljen*. Vjerovanje u izuzetnost nije neutemeljeno, nije ni apstraktno ni proizvoljno. Deisti kao Jefferson vidjeli su Ameriku kao Božiji projekt nevinog rađanja rajске zemlje. Drugi, kao što je bio skeptički Franklin, vidjeli su Ameriku kao izvor nade za budućnost. U Wilsonovom idealizmu Amerika dokazuje slabost realizma Starog svijeta i tiranije Trećeg svijeta. U političkim okvirima moralnost joj daje internacionalnu političku dimenziju.

Poredeći dvjestogodišnju historiju Amerike i historiju Francuske nakon Francuske revolucije, od koje je, isto tako, prošlo dvjesto godina, Hannah Arendt u spisu «On Revolution»¹² ističe da je njihov sadržaj bitno različit. Francuska revolucija je pokušala da inauguriра svjetsku *društvenu* sreću, novi društveni poredak, koji će biti inkarnacija «humanističke religije», u kojem će čovjeku pripasti mjesto koje je imao Bog u društvenom poretku srednjeg vijeka. Nasuprot Francuskoj društvenoj revoluciji, SAD su izvršile samo političku revoluciju. One su uspjele u svojoj namjeri, jer su imale ograničen cilj. Htjele su i izvršile su političku revoluciju zadržavajući tada postojeći društveni poredak. One su dopustile narodu očuvanje individualnih i kolektivnih strasti. Nisu htjele sveopću društvenu promjenu. Francuska društvena revolucija je htjela sveopću društvenu promjenu, kao i promjenu strasti individua.

Puno je istine u ovoj različitosti. Jednostavna razlika između naglašene društvene i političke revolucije govori o njihovim dubljim razlikama. Francuska je revolucija imala naglašeno društveni karakter, dok je Američka revolucija imala naglašen politički karakter. Prva je imala cilj stvaranje sveukupnog novog poretka, druga je imala cilj samo uspostavu novog političkog poretka. Rezultat Američke političke revolucije bio je ustanovljenje temelja *zaštite individualnih sloboda* i osiguranje stupnja kontinuiteta i *konsenzusa*, na osnovi čega i iz čega proizlazi u historiji neviđena društvena stabilnost. Američka politička revolucija ima više uspjeha i bolje rezultate od Francuske društvene revolucije.

Anglo-američka stabilnost

Dvadesetih i tridesetih godina dvadesetog stoljeća veliki broj parlamentarnih režima, Italija, Portugalija, Austrija, Njemačka, Španija, doživjeli su slom i uveli fašizam ili autoritarizam. U prošlom stoljeću u većini latinoameričkih država smjenjivali su se vojna i autoritarna diktatura.

---

¹² Arendt, Hannah, «On Revolution», New York: The Viking Press, 1963

Jednopartijski politički režimi bili su «najstabilnija društva». Samo Ujedinjeno Kraljevstvo, od kraja njegovog građanskog rata u sedamnaestom stoljeću, i SAD, isključujući njen građanski rat, i još nekoliko malih država, kao npr. Švicarska i skandinavske zemlje, postigle su političku stabilnost. Kako su postigle političku stabilnost te zemlje? Usmjerimo se na Ujedinjeno Kraljevstvo i SAD. Postoji nekoliko očigledno općih faktora političke stabilnosti tih dviju država. Među vrlo važne faktore političke stabilnosti karakteristične za obje zemlje spadaju: (1) njihova geografska izoliranost; (2) ratovi su se vodili izvan granica tih zemalja. Ujedinjeno Kraljevstvo nije napadnuto od 1066. SAD nisu napadnute od 1814., (3) ove su zemlje našle izlaz za rješavanje nezadovoljstva siromašnog stanovništva, prije svega, razvojem industrije i socijalnim mjerama raznih vrsta u različitim oblastima života. (4) Ove dvije zemlje imaju isti pravni sistem, što se u teoriji nedovoljno zapaža i ističe. Nasuprot pravnom sistemu zapadnoevropskih kontinentalnih zemalja, koje imaju naglašeno mjesto suda za prekršaje, u anglo-američkom pravnom sistemu naglašeno je mjesto prava. Moć države u anglo-američkim pravnim sistemima ograničeno je pravima koja proizlaze iz općeg prava i ustava. To su glavne zajedničke karakteristike političkih sistema Ujedinjenog Kraljevstva i SAD, koje su bitno utjecale na političku stabilnost njihovih režima.

Pogledajmo sada šta je proizvelo političku stabilnost samo SAD. Pogledajmo postoje li posebni društveno-historijski ili drugi faktori koji su djelovali i proizveli političku stabilnost ove zemlje. Izgleda da odgovor treba tražiti u i pomoću Hegelove filozofije civilnog društva.

Civilno društvo

Po Hegelu, SAD su oličenje modernosti; to je zemlja budućnosti, «poželjna zemlja» za sve one koji su umorni od «historijskog skladišta Evrope». U uvodu predavanja iz filozofije historije Hegel kaže da je Amerika bila san u trasiranju promjena historijske evolucije, u kojoj je racionalni kontinuitet mišljenja postao realnost. Po njemu, američki Stari svijet spustio je zavjesu na sceni Svjetske historije. Zaista, danas je Amerika centralni pokretač svjetske historije, njen glavni akter. Dvadeseto stoljeće bilo je američko stoljeće. SAD su najistaknutija vojna i tehnološka sila. One su medijski centar i kulturno tržište, ako ne i kulturni centar svijeta. SAD, sa još nekoliko zemalja, zbog njihove političke stabilnosti bile su veoma dugo najsigurnije investiciono područje. Ljudi ulažu svoj kapital u SAD ne plašeći se niti *promjene političkog režima*, niti *nezakonitog suđenja*, niti propasti kapitala zbog nečije *invazije*.

Primjetna i vrlo važna karakteristika SAD, koja im je davala i koja im daje i danas historijsku moć jest njeno **civilno društvo**. Civilno društvo ove zemlje je veoma bitan moment njenog općeg, ne samo političkog stanja. Hegel smatra da Engleska, kao buržoaska nacija, svojim primjerom pokazuje ideju civilnog društva, koje naglašava individualni interes i utilitarni oblik mišljenja. Ali, nažalost Hegel nije istinski shvatio karakter Engleske, nije shvatio simboličnost Krune, klase zemljoposjednika, značaja crkve kao ustanove, želju buržoazije da uđe u gospodski stalež, primamivost počasnih titula itd. Ovo je bila osnova engleskog društva, u kojem nasljeđe dominantno određuje politički i ekonomski poredak. Joseph Shumpeter je vrlo uvjerljivo dokazao da britanski imperijalizam kasnog devetnaestog stoljeća, za razliku od kolonijalizma osamnaestog stoljeća, nije bio nužno kapitalistički, jer je udaljio državu od finansija.

SAD nisu nikada imale društveni poredak kakav je imala Engleska. Njih je izgradio širok asortiman «new homines», «novih ljudi», vagabunda (lutalica), pustolova, zatvorenika, osionih otimača imanja, protestantskih disidenata od Kvekeri do Puritanaca, pritisnuti poplavom imigranata iz svih evropskih zemalja. SAD su bile, kako bi rekao K. Popper, jedno *otvoreno društvo*. Svaki čovjek bio je slobodan da stvara samog sebe, da stvara svoju sudbinu. Evropske i druge emigrante ovdje najviše privlači njihov tretman kao ličnosti.

Odsustvo države

U SAD ne postoji država u Hegelovom smislu «države» kao jedinstvene racionalne volje izražene u političkom poretku. Tu postoje samo individualni interesi i postoji sloboda. Kod većine evropskih nacija **država upravlja društvom**, država je iznad društva. Ona izražava jedinstvenu ili kvazijedinstvenu silu, ojačanu vojskom i birokracijom. SAD su iskusile veće unutrašnje nasilje, imale su teži građanski rat nego mnoge zemlje Evrope. Bili su ovdje raznovrsni oblici sukoba, i to vrlo jakih intenziteta. Bilo je ekonomskih, političkih, čak i rasnih sukoba, mržnje i međusobne netrpeljivosti. Nasuprot svemu tome to nije proizvelo jaku, **strogu državu**.

Ako u SAD nema jake države, postavlja se pitanje: šta imaju SAD umjesto države? Umjesto jake države SAD imaju **politički federalizam**, jako civilno društvo, moćno sudstvo i moćan senat. Senat je političko tržište, arena takmičenja interesa, koji nisu uvijek jednaki, između kojih se pravi pogodba. Konačni arbitar interesnih sporova je Supreme Court, Vrhovni sud. On je interpretator i tumač pravila koja dopuštaju funkcioniranje političkog tržišta.

Sud i Ustav su temelji i garanti *civilnog društva*. U Deklaraciji o nezavisnosti formulirana su neotuđiva prava čovjeka. Ova *prava imaju i stiču individue*. Ustav je društveni ugovor oko čijih pravila i sadržaja je saglasan suveren narod. To je najuspješniji društveni ugovor u historiji. Iza ustava stoji osobena *politička kultura*. U ranim godinama formiranja nacije Amerikanci su postali svjesni bića građanina «prve nove nacije», opredjeljujući se za *politički federalizam* kao sistem političkih pravila ponašanja koji balansira, ali koji i opstaje na odnosima centripetalnih i centrifugalnih sila svih vrsta i dimenzija. Država ni bilo ko ne nastoji silom ugušiti bilo koju od ovih sila, već dopušta da joj se pojavi protivtežna suprotna sila koja je neutralizira. Bilo i eho Montesquieua i Johna Adamsa duboko i daleko odzvanjaju u SAD.

Pluralizam i plutokratija

«Novi poredak» Amerike ima dizajniran intelektualni poredak. Kako nacija jača i kako se razvijaju političke partije, ta osnova se sve više bogati i dobija novi dizajn. *Egalitarizam* i *populizam* bile su glavne karakteristike političkog režima Amerike do 1830. Od tada se ovi principi, pod utjecajem političkih takmičenja, modificiraju i gube, utapaju u opća politička pravila. General Andrew Jackson, prvi «zapadni predsjednik» odigrao je vrlo važnu ulogu u tome. Drugi transformirajući element američke politike bila je *uloga novca*. Sa usponom plutokratije novac se koristio za postizanje utjecaja i uvođenje potpune korupcije. I ova karakteristika američkog sistema suzbijena je i iskorijenjena.

Američka politika danas rezultat je navedenih vrsta promjena. Njen politički poredak je dvoredan: *predsjednik se bira plebiscitarnim referendumom, Kongres se bira odzivajući se interesnim grupama*. Nije slučajno da su mnogi predsjednici SAD bili ratni heroji, većina od njih su bili generali, obično birani odmah poslije rata, mada zemlja nije imala veliku stajaću vojsku sve donedavno. Do njihovog izbora dolazilo je zbog toga što su građani smatrali da su takvi ljudi «iznad» političkih partija. Izbor profesora političkih nauka, predsjednika Princeton Univerziteta, Woodrow Wilsona za predsjednika SAD i njegov reizbor vrlo je zanimljiv baš po tome što se ne uklapa u spomenutu shemu. On je reizabran zato što je sačuvao Ameriku od ulaska u rat 1912. Predsjednici SAD nakon Drugog svjetskog rata, kao Truman, Nixon, Carter, Regan bili su u dobroj mjeri populisti, bili su protiv onog što se uobičajeno naziva «ustaljena državna forma». Izbori za Kongres pokazuju sasvim drugi obrazac. *Dvoredna struktura američkog političkog sistema* postala je jasna 1984. godine. Tada je u New Jersey

---

Regan dobio milion glasova, koliko je dobio i demokratski kandidat Bill Bradley; u Massachusettsu Regan je dobio pola miliona glasova, koliko i Demokrata John Kerry.

Ovaj obrazac je funkcionirao i prilikom izbora Georga Busha, starijeg, 1988. U cjelini gledano, u SAD poslije Drugog svjetskog rata većina predsjednika bili su Republikanci, dok su Demokrati više držali Kongres.

U Americi **nema aristokratske tradicije**. Katolička tradicija koja dominira u Evropi, a koja osigurava intelektualnu osnovu teologiji i raznim dogmatizmima, u SAD je otjelovljena u Irskoj crkvi. Ona se dugo bavila u velikoj mjeri pitanjima imigranata i zato do skora nije imala neku veću političku težinu. Protestantizam je najviše prisutan, pa ima i najviše društvenog utjecaja. Većina predsjednika SAD republikanaca bili su protestanti.

Okvir američkog civilnog društva je sloboda individua. Sloboda individua definira se pretežno u ekonomskom smislu. Oko ekonomskih sloboda, u užem smislu, u Americi gotovo da postoji konsenzus.

Uspon države

U drugoj polovini dvadesetog stoljeća pojavile su se crte države u SAD. One su započele sa Rooseveltovim **Novim planom**. Novi plan se obično tumači i interpretira ideološki; ljevica ga tumači očuvanjem kapitalizma, a desnica kao instituciju «puzećeg socijalizma». U oba ova tumačenja Novog plana ima istine, ali nijedno ne zadovoljava. Uspon države u Americi je **neplaniran, nije kontinuiran, nije ideološki konzistentan**. To je bio američki odgovor, ili odgovor američke politike i države na krizu koja joj je nametnuta, u koju je upala.

Na nastanak Novog plana posebno su utjecale tri stvari: (a) povećanje društvenih razmjera krize, (b) smjena političkih regulativa i (c) logika mobilizacije za totalni rat.

Među spomenutim faktorima nastanka Novog plana posebno je važan ovaj prvi. Razmjere društvene krize bile su velike. Kriza je počela tridesetih godina. SAD su tada postale nacionalno društvo. Od 1900. do 1930. američka preduzeća su počela raditi na prostoru cijele zemlje, što do tada nije bila praksa. Tokom Velike depresije pala je ekonomija na prostoru cijele zemlje. Na pad privrede tokom Velike depresije Rooseveltova administracija prvo je odgovorila administrativnim mjerama, poznatim pod imenom National Industrial Recovery Administration. Tim mjerama ustanovljene su šifre, kodovi proizvoda širom zemlje i uvedena je regulacija cijena glavnih industrijskih proizvoda. Vrhovni sud SAD ocijenio je ove mjere neustavnim.

Nakon toga nastao je Novi plan. Novim planom država je ušla u planove preduzeća i regulatorne mehanizme kontrole tržišta. Nakon ovog «drugog Novog plana» zašla je sigurnosna komisija za izmjenu (Securities and Exchange Commission) da pregleda finansijska tržišta i Nacionalni odbor radnih odnosa (National Labor Relations Board) radi promocije radne stabilnosti kolektivnih ugovora. Novi plan je postao temelj kreacije nacionalnopolitičkih institucija i nacionalnopolitičkih pravila usklađivanja nacionalne ekonomske moći.

Logika stabilizacije i kontrole vodila je povećanju povjerenja u taksene šifre privatnih investicija; država je uzela odgovornost ne samo u promociji ekonomskog razvoja i utjecaja na alokacije izvora, već i u oblasti ukupne socijane zaštite, prije svega radno nesposobnih grupacija; kasnije se to proširilo i na druge kategorije građana. Drugačije kazano, Novi plan inaugurirao je *ideju socijalne države*, kojom se ne štite samo radno nesposobne grupacije stanovništva, već i ljudi izloženi ekonomskim i društvenim opasnostima.

Treći veliki utjecaj na nastanak Novog plana, kao što je već kazano, bilo je poslijeratno stanje u zemlji i u svijetu. Rat je uvijek i svugdje bio odlučujući motiv stvaranja države. U centru emocionalne opasnosti od neprijatelja uvijek je energija i vlastito jedinstvo. Ljudi svih nivoa društva pitaju se šta je s njima, mogu li izaći na kraj s prijetućim neprijateljskim opasnostima. To prisiljava državu, a njoj to nije mrsko, da mobilizira ljudske i materijalne resurse društva. Vanjski, spoljnopolitički pritisci i pritisci unutrašnjih domaćih faktora se ne prepliću. Velika moć američke spoljne politike nije refleksivni odgovor na domaće pritiske za ratom, nasuprot čestim pričama o utjecaju «vojno-industrijskog kompleksa» SAD na njenu spoljnu politiku. U vrijeme Regana došlo je do *suženja mjera države*, do ograničavanja mjera njene kompetencije u privredi, ali ne i do njihovog potpunog eliminiranja.

Navedene tri činjenice utjecale su na jačanje vlade, na njeno širenje i u kvantitativnom smislu i u pogledu njenog administrativnog utjecaja u društvu. Federalna vlada SAD danas ima oko tri miliona službenika. Došlo je do proširenja zapošljavanja u javnom sektoru, do proširenja njegove djelatnosti; vojni izdaci se stalno povećavaju. Sve to utječe na stvaranje budžetskog deficita; on je sada preko 3 milijarde dolara. Sve ovo uvjetuje određenu društveno socijalnu situaciju i proizvodi povećanje nezadovoljstva građana. Mnogi ljudi vide taksu kao kupovinu javnog sektora, kao pomoć ljudima da im djelatnost javnog sektora bude dostupna. To je dobra pomoć ljudima u školovanju, ali i u drugim oblastima. Neke ljude taksa vrijeđa i to smatraju uzimanjem njihovog novca i davanje drugom. *Povećanje regulacije* u svim oblastima ekonomije i društvenog života *ljudi osporavaju*, jer u tome vide proširenje djelatnosti vlade, njeno miješanje u njihov lični život,

---

---

ograničenjem domena ličnih i građanskih sloboda i tome se suprotstavljaju.

Kad se danas posmatra američka politološka i ukupna društvena misao zapaža se da je problem «države» postao centralni problem američke teorije i prakse. Pitanje odnosa *država-društvo, javno-lično, individualno-kolektivno* veoma je jasno istaknut politički problem u Americi danas. S proširenjem skale ekonomskih i političkih aktivnosti nacionalna država postaje «premala» za velike društvene probleme, npr. za plimu talasa kapitala i tržišta, i postaje u isto vrijeme «prevelika» za male probleme, npr. komšiluka i zajednica.

Ideja o upravljanju ekonomijom izgubila je kredibilitet i generalna je težnja povratak mehanizmima tržišta. Birokracija se previše centralizira i postaje sve tegobnija. Povećava se interes individua za bavljenjem *socijalnom zaštitom, zaštitom okoline i kvalitetom života*. Njihov pritisak raste na sve nivoe vlasti koje mogu kontrolirati kad je riječ o ovim pitanjima. Što je nivo vlasti niži, kontrola njene djelatnosti i nadležnosti je veća.

Povratak civilnog društva

Kao što vidimo, pitanja civilnog života imaju prioritet. Postavlja se pitanje: koji oblik civilnog života karakterizira Ameriku? Kao što znamo, Hegel smatra da su pitanja civilnog društva pitanja egoističnih individualiteta. Po njemu, ekonomski individualizam porušio je institucije porodice i sela, a nije uspio na mjestu tih institucija postaviti moralitet, apstraktno racionalno povjerenje u ujedinjenu univerzalnu, kolektivnu, zajedničku društvenu volju. Po njemu, civilno društvo je izraz i posljedica individualno egoističnog utilitarizma, koji razbija opću volju i teži da se uzdigne iznad države. Kad je riječ o civilnom društvu, mnogi teoretičari smatraju da Hegel nije bio u pravu.

Pojam «civilno društvo» u njemačkom jeziku, ali i teoriji je «bourgeois society». Hegelovo shvaćanje civilnog društva bitno je utjecalo, smatraju mnogi teoretičari, na ustanovljenje granice slobode i civiliti u Njemačkoj.

Zahtjev danas za povratkom i jačanjem civilnog društva je zahtjev za povratkom i uspostavom podesnog načina upravljanja društvenim životom, posebno tamo gdje je nacionalna ekonomija uklopiva u internacionalni okvir i gdje je nacionalna politika izgubila određen stupanj nezavisnosti.

Civilno društvo naglašava dobrovoljna udruženja, crkve i zajednice dokazujući da odluke treba donositi na lokalnom nivou i da ih ne treba kontrolirati država, odnosno njena birokracija.

Ovo je možda još utopija, ali je sada izvjesnija i više moguća nego prije, posebno ako se ima u vidu nova tehnologija i njene mogućnosti.

Ideja civilnog društva ne znači povratak tradicionalnoj evropskoj ideji građanskog humanizma i vrijednostima republikanizma. Klasične vrijednosti republikanizma, ne republikanizma Adamsa ili Jeffersona, oslanjaju se na naciju, pri čemu je zajedničko uvijek bilo prioritarno u odnosu na individualno. Zajedničko dobro bilo je ujedinjujuće, objedinjujuće dobro svih. Međutim, moderno *civilno društvo*, koje je *heterogeno* i uvijek *multikulturalno*, uspostavlja različita pravila, kao što su: *princip tolerancije*, potreba *pluralnih zajednica da se slože oko pravila* upravljanja unutar okvira ustavnosti itd.

Sve su ovo veoma privlačna pitanja političke filozofije. Aktualno postojeće civilno društvo Amerike oblikuju različiti impulsi i pobude burnog individualizma i radikalnog pluralizma.

Zaključak

SAD su zasnovane na političkom federalizmu između civilnog društva, senata i suda.

Otvoreno civilno društvo je osnova ne samo političkog već sveopćeg društvenog stanja. Ono harmonizira i održava mnogobrojne i raznovrsne historijske, kulturne, vjerske, rasne, etničke, geografske i druge različitosti Amerikanaca. Demokratija i civilno društvo su strategija razvoja i temelji «posebnosti Amerike».

Literatura

1. Daniel Bell: «The Essential Civil Society Reader», Rowman: Littlefield Publishers, 2000.
2. Brooks Adams, «The New Empair», New York, London: The MacMillan Company, 1902.
3. Charles P. Kindleberger, «America in the world economy», New York: Foreign Policy Association, 1977.
4. Mead, Walter Russell, «Mortal Splendor: the American empire in transition», Boston: Houghton Mifflin, 1987.
5. Calleo, David P., Beyond, “American hegemony: the future of the Western Alliance”, New York: Basic Books, 1987.
6. Kennedy, Paul M., “The Rise and Fall of the Great Powers: economic change and military conflict from 1500 to 2000”, New York:Random House, 1987.
7. Samuel Huntington, “Understanding political development: an analytical study”, Boston: Little, Brown, 1987.
8. Derek de Solla Price, “The Antikythera mechanism: a calendar computer from ca 80 B.C.”, New York: Science History Publications, 1975.
9. Sombart Werner, “Socialism and the Social Movement in the 19th Century”, New York: International Arts and Science Press, 1976.
10. Sombart Werner, “Why Is there No Socialism in United State?”; New York: International Arts and Science Press, 1976.
11. Max Weber, “Protestantska etika i duh kapitalizma”, “Veselin Masleša”, Sarajevo, 1989.
12. Arendt, Hannah, “On Revolution”, New York: The Viking Press, 1963.